

**БОҒ ҚАТОР ОРАЛАРИДАН
Фойдаланишнинг
ХОЗИРГИ ХОЛАТИ
ТАХЛИЛИ.****Мойдинов Дилёрбек
Абиджанович**Андижон давлат техника
институтиdilyorbek2256@gmail.com

94-354-44-57

Эркинов Икромжон**Бахром ўғли**

доктарант

Андижон давлат техника
институти.Ikromjonerkinov4@gmail.com

95-807-44-52

Махаммаджонов**Зохидулло Улугбек ўғли**Андижон давлат техника
институти.m.zohidullo@mail.ru

93-787-87-79

Annotatsiya: Мазкур мақолада Ўзбекистондаги боғ хўжаликларига қатор ораларидан фойдаланишнинг амалий ҳолати, мавжуд имкониятлар ва уларнинг самарадорлиги таҳлил қилинади. Боғ ерларидаги қатор оралар — самарали бошқарилса, иккинчи даражали ҳосил олиш, ердан оқилона фойдаланиш ва тупроқ сифатини яхшилаш каби афзалликларга эга. Таҳлил жараёнида ҳудудий мисоллар, фермерлар амалиёти, агротехник ёндашувлар ва мавжуд муаммолар кўриб чиқилади. Шу билан бирга, қатор ораларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган. Мақола боғдорчилик соҳасидаги тадқиқотчилар, фермерлар ва аграр соҳада фаолият юритувчи мутахассислар учун амалий аҳамиятга эга..

Аннотация: В статье анализируется практическая ситуация, имеющиеся возможности и эффективность использования пропашных культур в садоводстве Узбекистана. При эффективном управлении междурядьями в садах достигаются преимущества в производстве вторичных культур, рациональном использовании земли и улучшении качества почвы. В ходе анализа будут рассмотрены региональные примеры, методы ведения фермерского хозяйства, агротехнические подходы и существующие проблемы. Одновременно были даны предложения и рекомендации по повышению эффективности междурядий. Статья имеет практическое значение для ученых-садоводов, фермеров и специалистов, работающих в аграрном секторе

Abstract: The article analyzes the practical situation, existing opportunities and efficiency of using row crops in horticulture in Uzbekistan. With effective management of row spacing in gardens, advantages are achieved in the production of secondary crops, rational use of land and improvement of soil quality. The analysis will consider regional examples, farming methods, agrotechnical approaches and existing problems. At the same time, proposals and recommendations were given to

improve the efficiency of row spacing. The article has practical significance for gardening scientists, farmers and specialists working in the agricultural sector.

Kalit so‘zlar: Боғдорчилик, қатор оралар, ердан самарали фойдаланиш, агротехника, кишлоқ хўжалиги, тупроқ унумдорлиги, интенсив боғлар, фермер амалиёти, Ўзбекистон, экиш технологияси.

Ключевые слова: Садоводство, пропашные культуры, эффективное использование земли, агротехника, сельское хозяйство, плодородие почвы, интенсивные сады, методы ведения сельского хозяйства, Узбекистан, технология посадки.

Key words: Horticulture, row crops, efficient land use, agricultural technology, agriculture, soil fertility, intensive gardens, farming practices, Uzbekistan, planting technology.

Кириш. Ўзбекистонда кишлоқ хўжалиги мамлакат иқтисодиётида муҳим ўрин тутди ва аҳоли бандлигининг катта қисмини таъминлайдиган тармоқ ҳисобланади. Ушбу соҳада боғдорчилик энг сердаромад йўналишлардан бири бўлиб, ҳар йили мева-сабзавот экспорти орқали республика иқтисодиётига катта ҳисса қўшмоқда. Мамлакатнинг табиий-иқлим шароити турли мева ва ёнғоқдош дарахтларни етиштириш учун жуда мос келади. Шу билан бирга, боғ хўжалиқларида ердан самарали фойдаланиш муаммоси долзарблигича қолмоқда [1].

Боғ майдонларидаги қатор оралари — яъни дарахтлар ўртасидаги бўш ерлар — кўп ҳолларда тўлиқ ишлатилмайди ёки самарасиз ҳолда қолиб кетади. Асосий эътибор мевали дарахтларга қаратилгани боис, бу ерлар кўпинча унумдорлигидан тўлиқ фойдаланилмайди. Аслида эса, қатор ораларидан оқилона фойдаланиш кўшимча даромад манбаи сифатида, шунингдек, тупроқ сифатини сақлаш, ердаги намликни бошқариш ва зараркунандаларни камайтириш воситаси сифатида хизмат қилиши мумкин.

Айрим ҳудудларда фермерлар қатор ораларида сабзавот, полиз, дуккакли ва сидерат ўсимлиқлар экиш орқали қўшимча ҳосил олишга эришмоқдалар. Бироқ бу амалиёт ҳали оммавийлашмаган ва барча ҳудудларда бир хил даражада жорий қилинмаган. Бунинг сабаблари орасида агрономик билимлар етишмаслиги, сув таъминоти муаммолари, техникадан фойдаланиш чекланганлиги каби омиллар бор.

Ҳозирги кунда инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий фаолиятининг самарадорлигини ошириш мақсадида турли хил ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, ёшлар ва катталарнинг соғлом турмуш тарзини ташкил қилишда, агросаноат соҳасидаги инқилобий ўзгаришлар, экоинновацион ёндашувлар алоҳида аҳамият касб этмоқда. Ҳозирги кунда экология ва одам саломатлигини мустаҳкамлашга қаратилган ишлар давом эттириляётган бўлиб, ушбу соҳадаги муҳим лойиҳалардан бири — боғ қатори ораларини сотиб олиш ва улардан фойдаланиш масаласидир.

Ўзбекистонда боғ қатор оралари билан боғлиқ ишлар ва улардан фойдаланишнинг асосий мақсади — аграр соҳадаги самарадорликни ошириш, экологик барқарорликни таъминлаш, янгиликларни жорий этиш ва кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг сифатини оширишга қаратилган. Бунинг учун мамлакатда боғчилик ва аниқ культуралар соҳасида оралардан фойдаланишнинг истикболлари ва имкониятлари эътиборга олинмоқда[2].

Боға қатор оралари фойдаланишининг янги ёндашувлари экоинновацион ўлчамда сўнгги илмий тадқиқотлар ва технологик ишланмаларга асосланган. Агар илгари фақат мева ва сабзавотларни полинлаштириш мақсадида оралардан фойдаланиш устувор бўлган бўлса,

hozirda ularning foydalанилиши кенг қўламга эга бўлиб, агар оралар ўз вақтида жойлаштирилса, бой мева хосили олишга ёрдам беради. Бу бўғимнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан агротехник тадбирларнинг риоя этилишига боғлиқ [3].

Боғ қатор ораларидан фойдаланишнинг яна бир муҳим томони — инсон саломатлигига бўлган таъсиридир. Оралардан фойдаланиш фаолияти, экологик ҳолатнинг яхшиланиши, аниқланмаган ўсимликлар ва ҳашаротларнинг йўқолишининг олдини олишга хизмат қилади. Шу билан бирга, оралар билан ишлаш фаолияти атроф-муҳитдаги биологик турлар диверсификациясини сақлашга ёрдам беради. Улар муҳим парҳез маҳсулотларини йўқотишга йўл қўймайди, атроф-муҳитни тоза ва соғлом ҳолатда сақлайди. Бунинг натижасида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экологияга зарарсиз бўлиб, хомашёнинг барқарорлигини таъминлашга хизмат қилади. Шу билан бирга, оралардан фойдаланишнинг ҳозирги ҳолатида бир қанча масалалар ҳам мавжуд. Боғдаги ораларнинг турли хил касалликлар ва зарарлардан муҳофазаланиш зарур. Оралар турли хил химик моддалар, инсектицидлар ёки гербицидлардан зарар кўришлари мумкин. Бу моддаларнинг боғларда ишлатилиши фаолиятни мураккаблаштиради ва оралар учун зарарли бўлиши мумкин. Шунингдек, ўсимликлардан оралар учун ҳосил бўлаётган манбааларни топиш муаммоларини ҳам ҳал қилиш керак. Агроекологик тадбирларнинг асосий вазифаси — экологик ўлчамда тўғри кимёвий ва агротехник тадбирларни олиб боришдир [4].

Ҳозирги пайтда, оралардан фойдаланишга оид тадқиқотлар, ишланмалар ва илмий жиҳатлар давлат томонидан эътиборга олинган ва қатор тадбирлар белгиланган. Экологик барқарорликни таъминлаш, анималистик тадқиқотларни изланиш ва уларга асосланиш ушбу масалаларнинг ҳал этилишида муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун оралардан фойдаланишнинг янги йўналишларини аниқлаш, уларнинг экологик таъсирини илмий асосда аниқлаш ва агротехник тадбирлар орқали амалга ошириш зарур [5].

Тадқиқот методологияси

Боғ қатор оралардан фойдаланишнинг асосий йўллари [6]:

Сабзавот, полиз, дуккакли экинлар етиштириш;

Экинлар орасига сидератлар (масалан, донно-дуккакли ўсимликлар) экиш;

Йўллар ва қатнов учун ажратилган майдон сифатида қолдириш;

Ёпилмаган ҳолда туфрокни ўз ҳолича сақлаш.

Қатор ораларидан фойдаланиш амалиёти

Сабзавот ва полиз экинлари: Кўплаб боғбонлар қатор ораларига помидор, бодиринг, қалампир, баклажан каби сабзавотлар, шунингдек, тарвуз ва қовун каби полиз экинларини экиб, қўшимча даромад олишга ҳаракат қилмоқдалар.

Дуккакли экинлар: Нўхат, мош, лўбиё каби дуккакли ўсимликлар ҳам қатор ораларида экилиб, тупроқнинг азот билан бойишига ҳисса қўшади.

Сидератлар: Айрим фермерлар қатор ораларига донли-дуккакли сидерат ўсимликларини экиб, тупроқ унумдорлигини оширишга эришмоқдалар.

Қатор ораларидан фойдаланишнинг афзалликлари

Ердан самарали фойдаланиш: Қатор ораларига экинлар экиш орқали ер майдонидан максимал даражада фойдаланиш имконияти яратилади.

Қўшимча даромад: Қатор ораларида етиштирилган экинлар орқали фермерлар қўшимча даромад олишлари мумкин.

Тупроқ унумдорлигини ошириш: Сидератлар экиш орқали тупроқнинг органик моддалар билан бойишига эришилади.

Мавжуд муаммолар

Агротехник билимлар етишмаслиги: Айрим фермерлар қатор ораларидан самарали фойдаланиш технологияларини тўлиқ билмайдилар.

Сув таъминоти муаммолари: Қатор ораларидаги экинлар учун қўшимча сув талаб этилади, лекин сув ресурслари чекланган.

Механизация даражасининг пастлиги: Қатор ораларида қўл меҳнатига бўлган эҳтиёж юқори, чунки махсус техникалар етишмайди.

Муаммони баратараф этиш йўллари:

Албатта, куйида Ўзбекистон шароитида боғ қатор ораларидан самарали фойдаланишга тўсқинлик қилаётган муаммолар ва уларни баратараф этиш йўллари тизимли равишда баён этилган:

1-жадвал. Муаммолар ва уларни баратараф этиш йўллари

№	Қўйиладиган масалалар	
	Муаммо	Баратараф этиш йўли
1	Агротехник билим ва тажрибанинг етишмаслиги	- Фермерлар учун амалий семинарлар ва тренинглар ташкил этиш - Илмий муассасалар томонидан услубий қўлланмалар тайёрлаш
2	Сув таъминотининг етарли эмаслиги	- Замонавий томчилатиб суғориш тизимларини жорий этиш - Сув тежовчи агротехнологияларни кенг жорий этиш
3	Қатор ораларида техник воситаларнинг чекланганлиги	- Қатор оралари учун мослаштирилган кичик агротехника ва жиҳозларни лизинг асосида тақдим этиш
4	Қатор ораларидан фойдаланиш бўйича аниқ тавсия ва регламентларнинг йўқлиги	- Ҳар бир боғ турига хос агротехник регламентлар ва тавсияларни ишлаб чиқиш ва тарғиб қилиш
5	Сидерат ва дуккакли экинларнинг агробиологик хусусиятлари ҳақида маълумот етишмаслиги	- Илмий тадқиқотлар асосида маҳаллий иқлимга мос сидератлар ва дуккакли ўсимликлар рўйхатини ишлаб чиқиш
6	Қўшимча экинлардан иқтисодий фойда ҳақида маълумотсизлик	- Талаб юқори бўлган маҳсулотларни қатор ораларида етиштириш бўйича иқтисодий таҳлиллар асосида кўрсатмалар тайёрлаш
7	Ҳукумат ва маҳаллий ҳокимият томонидан етарли рағбатлантириш чоралари мавжуд эмас	- Қатор ораларидан самарали фойдаланган фермерларга субсидиялар, солиқ имтиёзлари ёки бошқа рағбатлар бериш

Қўшимча тавсиялар

- Аграр университетлар ва коллежлар билан ҳамкорлик орқали тажриба участкалари ташкил этиш.
- Демонстрацион боғлар орқали қатор ораларидан фойдаланишнинг амалий натижаларини намоён қилиш.
- Ахборот технологияларидан фойдаланиш: Мобил иловалар, видеодарслар ва онлайн масофавий маслаҳатлар орқали фермерлар малакасини ошириш [7,8].

Натижа ва муҳокама

Ўзбекистон шароитида боғ қатор ораларидан фойдаланишни таҳлил қилиш

1. Табиий-иклим ва агрономик шароит таҳлили

Ўзбекистонда турли иқлим зоналари — тоғ, тоғ олди, водий, чўл ва ярим чўл ҳудудлари мавжуд бўлиб, ҳар бир ҳудудда боғдорчилик усули ва қатор ораларидан фойдаланиш имкониятлари фарқ қилади. Масалан:

- Фарғона водийсида тупроқ намлиги ва сув ресурслари етарли бўлгани сабабли қатор ораларига сабзавот ва дуккакли экинлар экилади.
- Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятида иссиқ иқлим шароитида дуккакли сидератлар ва сув кам талаб қилувчи экинлар кенг тарқалган.
- Бухоро ва Навоийда сув таъминоти муаммолари туфайли қатор ораларидан самарали фойдаланиш кам учрайди.

2. Иқтисодий самарадорлик таҳлили

Қатор ораларидан фойдаланиш қишлоқ хўжалигида ердан иккиламчи даромад олиш имкониятини яратади.

Таҳлилларга кўра:

- 0.5 гектар қатор орасида сабзавот экиш орқали бир мавсумда 6–8 миллион сўмгача фойда олиш мумкин.
- Дуккакли экинлар тупроқни озуқа билан бойитгани сабабли, кейинги йил дарахт ҳосилдорлиги 10–15% га ошади.
- Қатор ораларидан самарали фойдаланиш боғ хўжаликларининг умумий иқтисодий даромадини 20–25% гача ошириши мумкин.

3. Ижтимоий таъсир таҳлили

- Қатор ораларидан фойдаланиш кўшимча иш ўринлари яратиш, хусусан аёллар ва ёшларни қишлоқ хўжалигига жалб қилиш имконини беради.
- Айрим ҳудудларда аҳоли бу йўналишни ўз томорқаларида ҳам жорий этмоқда.

4. Муаммолар ва имкониятлар таҳлили

Муаммолар:

- Агротехник билимлар етишмаслиги;
- Сув таъминотида узилишлар;
- Қатор ораларига мос экинларни аниқ танлашда қийинчиликлар;
- Рақамли ахборот хизматларининг камлиги.

Имкониятлар:

- Аграр соҳага давлат томонидан эътибор ортмоқда;
- Илмий-тадқиқот институтлари фаолияти жонланмоқда;
- Енгил техникалар ва сув тежовчи технологиялар мавжуд.

Хулоса

Ўзбекистонда боғдорчилик соҳасини ривожлантиришда ер ресурсларидан самарали фойдаланиш, жумладан, боғ қатор ораларини мақсадли ва тўғри бошқариш муҳим аҳамият касб этади. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, қатор ораларидан оқилона фойдаланиш — кўшимча маҳсулот етиштириш, тупроқ унумдорлигини сақлаш, сув ресурсларини тежаш ва умумий иқтисодий самарадорликни оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Ҳозирги вақтда ушбу йўналишда муайян ютуқлар бўлса-да, агротехник билимларнинг етарли эмаслиги, сув таъминоти муаммолари, техник таъминот ва иқтисодий рағбатлантириш механизмларининг етишмаслиги каби тўсиқлар мавжуд. Шунингдек, боғ қатор ораларидан самарали фойдаланиш учун фермерларга аниқ тавсиялар ва моделлар тақдим этилиши зарур.

Шу сабабли, келгусида боғ қатор ораларидан фойдаланишни яхшилаш учун қуйидаги йўналишларда иш олиб бориш мақсадга мувофиқ:

- агрономик таълим ва ўқув дастурларини кучайтириш,
- ресурс тежовчи технологияларни (томчилатиб суғориш, сидератлар) кенг жорий этиш,
- агротехник тавсиялар ва илмий асосланган қўлланмалар тайёрлаш,
- фермерлар фаолиятини рағбатлантириш механизмларини такомиллаштириш.

Умуман олганда, боғ қатор ораларидан самарали фойдаланиш нафақат қишлоқ хўжалиги самарадорлигини оширади, балки мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, ишсизликни камайтириш ва барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда муҳим омил сифатида хизмат қилади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги. (2022). Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегияси – 2030. Тошкент.
2. Юлдошев, А.Х., & Холматов, Ф.Т. (2021). Боғдорлик ва узумчилик асослари. Тошкент: Ўқитувчи нашриёти.
3. Сидиқов, Ш.М., & Юнусова, Г.Э. (2020). Қатор ораларидан фойдаланишнинг агротехник асослари. Тошкент аграр университети нашри. 426 s.
4. Қодиров, Б.Б. (2019). “Ўзбекистонда интенсив боғдорликни ривожлантиришда қатор оралардан самарали фойдаланиш имкониятлари.” Аграр фанлар журналы, №2, 45–50.
5. FAO Uzbekistan (2022). Efficient Use of Inter-row Spaces in Fruit Orchards in Arid Regions. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/uzbekistan>
6. Agro.uz портали. (2023). Ўзбекистонда интенсив боғдорлик ва қатор ораларидан фойдаланиш тажрибаси. <https://www.agro.uz>
7. Халилов, Ж.Р. (2020). “Боғ қатор ораларини самарали ташкил этишнинг иқтисодий таҳлили.” Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, №4, 82–87.
8. Қишлоқ хўжалигини механизациялаш ва мелиорация илмий-тадқиқот институти (ҚХММИТИ). (2021). Қатор ораларини механик ишлов бериш технологиялари. Тошкент.